

האיש והעצים

שמואל צבי הולצמן ידוע כמי שרכש את
אדמות גוש עציון להתיישבות חקלאית,
אבל מעטים יודעים על הרפתקאותיו
האחרות ועל יוזמותיו החקלאיות חובקות
העולם // תמר הירדני

יזמות חקלאית פורצת
גבולות. שמואל צבי הולצמן
תחת האלון הבודד בגוש עציון
התמונות באדיבות ארכיון כפר עציון
אלא אם צוין אחרת

שמואל צבי הולצמן ידוע בעיקר בתור 'האבא של גוש עציון' וכמי שנתן לגוש עציון את שמו, שכן הולץ פירושו עץ. הניסיון לצמצם את מפעלי חייו של הולצמן לאותה רכישת אדמות בהר חברון בשנות השלושים, שהתגלתה עד מהרה כבלתי מוצלחת, עושה עוול לאדם שמצא את ייעודו כבר בגיל 15 והסתובב כל חייו בעולם כדי להגשים את חלומותיו.

נער ירושלמי בעולם הגדול

שמואל צבי הולצמן נולד בראש השנה תרמ"ד (1883) בעיר העתיקה בירושלים למשפחה אדוקה שמוצאה בפינסק. אביו מאיר שמעון ואמו אסתר ביילה לבית מעשיל פרנסו את המשפחה באמצעות הציוד יקר הערך שהביאה אתה משפחת האב כשהגיעה ארצה: מכוונות לסחיטת ענבים לתעשיית היין. הבן שמואל צבי התגלה במהרה כעילוי, אך עם חבתו לתורה הוא גילה גם חיבה לא פחותה לבוטניקה. בהיעדר שטחים פנויים ברובע היהודי לגינות, הוא טיפח גינת פרחים קטנה וייחודית על גג הבית. במלאות לנער 15 שנה החליטו הוריו לקדם את השכלתו הדתית ושלחו אותו לארצות הברית להשתלם בבית מדרש לרבנים ולשוב ארצה עטור כתר תורה. הם בוודאי לא העלו בדעתם שברגע שכף רגלו של בנם תדרוך על אדמת אמריקה הגדולה יהיה בית המדרש לרבנים המקום האחרון שיעניין אותו. הוא הסתובב מוכה תדהמה והתפעלות ברחובות ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות והחליט מיד שמה שהוא רוצה בחיים זה לעשות עסקים ולהתפרנס ברווח. עד מהרה הגיעה לאוזניו השמועה כי באוסטרליה כורים זהב מההרים ומרוויחים ממון רב. הוא ארז אפוא את מיטלטליו המעטים והפליג באנייה לקצה העולם, שם השתלב בין הכורים, התקדם במהירות בסולם התפקידים ומצא את עצמו לבסוף מנהל מכרה זהב משל עצמו במערב אוסטרליה כשהוא בן 17 בלבד. לאור ההצלחה העצומה פנה הולצמן לאחיו שנותר בירושלים והזמין אותו להצטרף אליו. בהחלטה משותפת קראו השניים למכרה

// שמואל צבי הצעיר ארז את מיטלטליו המעטים והפליג באנייה לקצה העולם. שם התקדם במהירות ומצא את עצמו מנהל מכרה זהב במערב אוסטרליה כשהוא בן 17 בלבד //

שלחם 'הר ציון'. ניתן היה לפטור זאת כמחווה חביבה של הולצמן לכור מחצבתו, אך נראה כי זהו הרמז הראשון לכך שהוא אמנם עזב את ארץ ישראל הקטנה לטובת העולם הגדול, אך לא באמת הסכין עם הגעגוע אליה.

בשלוש השנים הבאות ניהל האח את 'הר ציון', בעוד ששמואל צבי נדד בין ניו זילנד, דרום אפריקה ודרום אמריקה, ואף ביילה זמן ניכר במלאיה שבדרום מזרח אסיה. בכל המקומות הללו הוא רקח עסקים מעסקים שונים, ואלה הביאו אותו לעושר מופלג בגיל עשרים. את הצלחתו המטאורית ניתן לייחס לקסם אישיותו, שהייתה מורכבת מחזות מקצועית מצד אחד ומיחס לבבי וחברי מצד שני, כפי שעולה מהתרשמותו של העיתונאי אורי קיסרי שראיין אותו כשלושים שנה מאוחר יותר:

קומה ממוצעת, עור שזוף, שרוולים מופשלים, כתונת לבנה, מגבעת קש רחבה, משקפיים ומבעד להן עיניים פיקחות, ערניות, עיניים שכבר ראו כהנה וכהנה בכל האקלימים, בכל הזמנים ובכל הגורלות. ה'הצגה' נעשית במהירות. אנו נעשים מיד ידידים. עם מר הולצמן קשה להישאר בתוך שטח הקרירות. יש באופן דיבורו דבר מה מאותה הנדיבות המקרבת של יורדי הימים (אורי קיסרי, "מעין לא-אכזב של מרץ ופעולה", "דאר היום", כ' בתשרי תרצ"ג, 20.10.1932, עמ' 2).

על ההצלחה העצומה העיבו הגעגועים למולדת, וב-1903 חזר הולצמן ארצה, לא לפני שקבע בינו לבין עצמו שארץ ישראל אמנם קטנה, אך אפשר להביא אליה את העולם הגדול. מנקודה זו ועד סוף ימיו השקיע הולצמן את כל כספו ואת מרצו הבלתי נדלה בניסויים חקלאיים שונים ומשונים. במאמץ להפריח רוח חדשה ורעננה בארץ ישראל. הניסיון הראשון היה 'הפרדס לגידולים מיוחדים' שהחל להקים מיד עם בואו ארצה במושבה ראשון לציון. מטרתו הייתה לשכנע את החלוצים שארץ ישראל תצליח גם לחקלאות שמעבר לתפוזים ולקלמנטניות. ארבע שנים השקיע הולצמן בהכנת התשתיות לפרדס, כולל השקיה בממטרות, דבר שהיה לפלא בעיני חקלאי הארץ שבאו כולם לחזות בו במו עיניהם.

פרדס לגידולים מיוחדים

בתקופה זו שררו קשרי ידידות אמיצים בין הולצמן לאברהם זאב גורדון, חלוץ אמיד שהגיע לארץ בימי

גם במסעותיו בעקבות
ההצלחה לא שכח את
ארץ ישראל. הולצמן עם
עובדי מכרה הזהב 'הר
ציון' באוסטרליה

MT ZION. GOLD MINE. BOOGARDIE W.A.
2/12/1922

[פומלו]

מקור הפומלו באיי האוקיאנוס השקט, ומשם הוא הובא כנראה לפני כאלפיים שנה לסין ונפוץ בדרום מזרח אסיה וברחבי האוקיאנוס השקט. נודדיו של הפרי בעולם המערבי השפיעו על שמותיו. באוקיאנוס השקט נודע הפומלו בשם ז'בונג או ג'מבולה. רב חובל בשם שדוק שהעביר זרעים של העץ לאיים הקאריביים במאה ה-17 זכה שהפרי ייקרא באנגלית על שמו. הולצמן, שהביא את הפרי לישראל, לא ניסה למתג אותו על שמו והסתפק בשם שנתנו לו הקולוניאליסטים האירופים. ההולנדים קראו לו פומפלומאס, שפירושו לימון דלעת, ואילו הצרפתים והאיטלקים קיצרו לפומלו. העברית הלכה בעקבות הצרפתית והאיטלקית, אך מצורת הריבוי האופיינית לנקבה פומלות צמחה צורת היחיד פומלה.

// הולצמן נסע עם אשתו למזרח הרחוק ואסף שם כמאה מינים של נטיעות וצמחים טרופיים וחצי טרופיים כדי לאקלם אותם בפרדס לגידולים מיוחדים בראשון לציון

על כל שתיל. עקשנותו השתלמה, וכעבור חמש שנים בלבד זכה הפרדס להצלחה גדולה שבזכותה נפוץ פרי הפומלו בכל ארץ ישראל ותנובת הפרדס אף נשלחה לאירופה. יש בוטנאים הטוענים בלהט כי גם הבנות שגדלו עשרות שנים אחר כך בארץ ישראל היו צאצאיות של אותו היסטורי של הולצמן.

בלי לטמון ראש בחול

באותה שנה צץ במוחו של הולצמן שיגעון חדש – לגדל בארץ יענים. היה זה לאחר ששמע כי נשות החברה הגבוהה במצרים מתלוננות על מחסור קבוע בנוצות יען לכובעיהן, שכן הנוצות מתקמטות ויש להחליפן לעתים תכופות. השיגעון החדש התבסס על ניסיון מסוים שרכש הולצמן בתחום ב-1899, כאשר גידל יענים לנוצות בקייפטאון שבדרום אפריקה והרוויח לא מעט כסף. הוא נסע אפוא לדרום אפריקה כדי להביא אפרוחי יענים, אך גילה לאכזבתו שהחוק שם אוסר על הוצאת יענים, ואפילו ביצי יענים, מהמדינה. בצר לו פנה הולצמן לסודן והביא משם 11 אפרוחי יענים. אלה שוכנו בשלב הראשון

העלייה הראשונה. גורדון התיישב תחילה ברחובות, אך בהמשך קנה משק בראשון לציון ובנה בו בית גדול ומפואר שהפך לימים ל'מלון לונדון'. במלאות להולצמן 22 שנה הוא נישא לאיילת (הינדה), בתו הנאוה של גורדון, ושנתיים אחר כך, ב-1907, נסע הזוג למזרח הרחוק ואסף שם כמאה מינים של נטיעות וצמחים טרופיים וחצי טרופיים, ובהם סוגים שונים של בנות, כדי לאקלם אותם בפרדס לגידולים מיוחדים בראשון לציון. רוב הגידולים הובאו מסינגפור, אך היו גם שתילים אחדים מתאילנד של עץ הדר בשם **פומלו** שהיו לו פרות שעד אז לא נראו כמותם בארץ ישראל.

את כל הטוב הזה העמיס הולצמן על אנייה מיוחדת עם השקיה מובנית ובקרת אקלים יוצאת דופן לתקופתה, כדי שהשתילים הרכים יחזיקו מעמד בדרך הארוכה אל חופי יפו. המסע התקדם כמתוכנן, אך כשהאנייה הגיעה לנמל הטילו עליה פקחי משרד החקלאות העות'מאני סגר בשל היצמדות עיקשת לחוק להגנת הצומח מפני מחלות בוטניות מיובאות. הצעות הבקשיש הנדיבות לא עזרו, והולצמן הביט בעיניים כלות בשתילי ההולכים ונמקים בנמל.

כעבור חמישה שבועות הותר להולצמן ליטול סוף סוף את שתיליו לראשון לציון, אך ממאה המינים שעמדו במסע מהמזרח הרחוק רק שליש לא נבל לגמרי. הולצמן שתל את מה שנותר בפרדס לגידולים מיוחדים, וניהל מאבק איתנים

נתקעו באוסטרליה בזמן מלחמת העולם הראשונה ונשארו גם אחריה. שמואל צבי ואיילת הולצמן עם ילדיהם (מימין) ואחייניהם

הפרדס לגידולים מיוחדים עבר לרחובות ואחדות מהצלחותיו מניבות פרי עד היום. הולצמן בוחן עץ פרי

יזמות פרטית בשירות החקלאות הציונית. הולצמן עם בנו בן-עמי על חמור ברחובות אוסף פרטי

להסתגל לאקלים הארץ ישראלי ותוך חודשים אחדים מתו חצי מהם. למרות זאת, היענים הנותרים התגלו כעמידים ואף סיפקו שפע נוצות וביצים לבעליהם. על כרטיס הביקור שלו באותה עת רשם הולצמן בגאווה 'פרדסן ומגדל יענים'.

מה זה טנג'ילו?

לבני הזוג הולצמן נולדו שלושה ילדים – מאיר שמעון, אהובה ובן-עמי. ב־1914 החליטו ההורים לנסוע אתם לטיול באוסטרליה כדי שיקלטו

בחצר ביתם של חמיו וחמותו בראשון לציון והפכו לאטרקציה גדולה עבור ילדי המושבה. כעבור זמן מה שמע הולצמן כי יענים אינם אוכלים מהעצים אלא מלקטים מהאדמה פרות שנשרו, ועל כן העביר את יעניו לפרדס לגידולים מיוחדים כדי לסייע לניקיון אקולוגי של המטע. מה שהולצמן לא ידע הוא שיענים עלולים להיות מסוכנים כשהם כעוסים, וכך מצא עצמו פעם בקרב פנים אל פנים עם יען שתקף אותו בעוצמה וכמעט שהביא למותו. היענים התקשו

// במלחמת העולם הראשונה המשפחה נתקעה באוסטרליה והולצמן השתלב לא רע בחיים הציבוריים והתמנה לשורה מרשימה של תפקידים //

חוות היענים המפותחת
הוזנחה בזמן המלחמה וירדה
לטמיון. ליד החווה בראשון
לציון, 1912
אוסף פרטי

קצת תרבות, והולצמן קיווה להתחדש בנסיעה זו בבוטניקה אקזוטית ולהביא אתו ארצה בסוף המסע יכול חדש לפרדס לגידולים מיוחדים. הוא הפקיד את הפרדס ואת היענים בידי פועליו הנאמנים ויצא לדרך, אך לא לקח בחשבון את מלחמת העולם הראשונה שפרצה שבועות אחדים אחרי שנסע. המשפחה נתקעה בקצה העולם למשך כל שנות המלחמה, והמשק בראשון לציון – שבעליו ופועליו נפוצו לכל עבר – חרב לגמרי. היענים מתו, היבולים אבדו והעצים נבלו. הולצמן קיבל את הבשורה הקשה בגבורה, והסתער על טיפוח משק חקלאי בחצר הענקית בביתו הארעי בעיר פרת' שבמערב אוסטרליה, במטרה להעביר הכל בבוא העת לארץ ישראל ולחדש את הפרדס לגידולים מיוחדים. הילדים השתלבו בינתיים בבתי הספר המקומיים ואשתו איילת התברגה היטב בחיי הקהילה היהודית המקומית. כשהמלחמה הסתיימה היא הודיעה לבעלה כי לא דחוף לה לחזור הביתה וכי היא מעדיפה להישאר באוסטרליה לפחות עד שהילדים יגדלו קצת.

הולצמן הסכים, במיוחד לאור העובדה שגם הוא השתלב לא רע בחיים הציבוריים באוסטרליה והתמנה לשורה מרשימה של תפקידים, ובהם

חברות במועצת העיר פרת', בוועדת בית החולים העירונית ובמועצה החקלאית האוסטרלית. הוא נבחר גם לכהן כיו"ר הוועדה לגידול עצים וכיו"ר הוועדה הממשלתית לפיננסים. הולצמן ניצל קשרים ענפים אלה כדי לייסד עם חבריו בקהילה היהודית את האגודה הציונית הראשונה במערב אוסטרליה. בגיל 41 הוא אף מונה לשופט בבית משפט השלום המקומי בפרת', על אף שמעולם לא למד משפטים.

השנים חלפו, הולצמן הרחיב את עסקיו ואת קשריו במסעות באמריקה ובדרום אפריקה, אסף שתילים ומיני צמחים בכל העולם, וב-1927 הודיע לאשתו שאינו עומד עוד בגעגועים לארץ ישראל. המשפחה חזרה אפוא באותו קיץ ארצה באנייה אוסטרלית, כשעל סיפונה כמעט מאתיים מינים חדשים של עצי פרי, ירקות ואפילו עשבים שאיש לא ראה עד אז במזרח התיכון. מעמדו וקשריו של הולצמן, כמו גם אורחותיו האוסטרלית, סייעו לו הפעם לעבור ללא עיכוב את הביקורת בנמל תחת פיקוח שלטונות המנדט הבריטי. תכולת האנייה הובלה אחר כבוד ובוהירות רבה למושבה רחובות, שהפכה בינתיים לכוכב עולה בתחום החקלאות ומחקרה. עשר שנים מאוחר יותר אף נפתחה בה הפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית.

הפרדס לגידולים מיוחדים השתרע במיקומו החדש על פני מאות דונמים, ונשתלו בו בנוסף לגידולים הוותיקים כמו פומלות ובננות אקזוטיות גם עצי פקאן שהולצמן אסף בטקסס, עצי פיסטוק שהביא מערבות אסיה ושתילי עץ הדר מוזר בשם טנג'לו, מין הכלאה בין מנדרינה לפומלו, שקנה בפלורידה.

שמעו של הולצמן כמחולל קסמים בפרדס יצא בכל הארץ, והעיתונאי אורי קיסרי שנסע להתרשם מחידושי כונה אותו בהתלהבות "הפרדסן הכי עשיר במיני וסוגי הוהביות בארץ", "מלך הפומלו" ו"ד"ר וורונוף של הצומח" (שם). ד"ר סרג' וורונוף היה רופא צרפתי שנודע אז בעולם ביכולתו להשתיל אברי חיות מסוימים בבני אדם.

ב-1933 הרכיב הולצמן בפרדס הניסיוני זן מקומי של הטנג'לו וקרא לו 'טנג'לו ביאליק', כמחווה למשורר הלאומי שחגג באותה עת את יום הולדתו השישים. קיסרי, שהמשיך לעקוב אחרי הולצמן, הקדיש לו את טורו "עשרה רגעים עם..." בעיתון 'דאר היום':

יומן מסעות

תחנות בדרכו של היזם הבלתי נלאה

ירושלים

נולד למשפחה
מהיישוב הישן

ניו יורק

נסע ללמוד תורה אך
נשאב לעסקים

אוסטרליה

נסע בעקבות מחפשי הזהב והקים
את מכרה 'הר ציון'
נסע שוב עם משפחתו, השתלב
בקהילה ואף מונה לשופט

קייפטאון

גידל יענים
בדרום אפריקה

ראשון לציון

הקים את הפרדס לגידולים
מיוחדים וחוות יענים

סינגפור ותאילנד

נסע להביא שתילים חדשים
לגידול בארץ ישראל

דרום ארצות הברית

הביא עצי פקאן מטקסס וזן
חדש של עצי הדר מפלורידה

הרי ירושלים

הקים מיזם נדל"ן באזור
שלימים נקרא גוש עציון

גיאנה הבריטית

אחרי שירד מנכסיו שב לעסוק
בכריית זהב

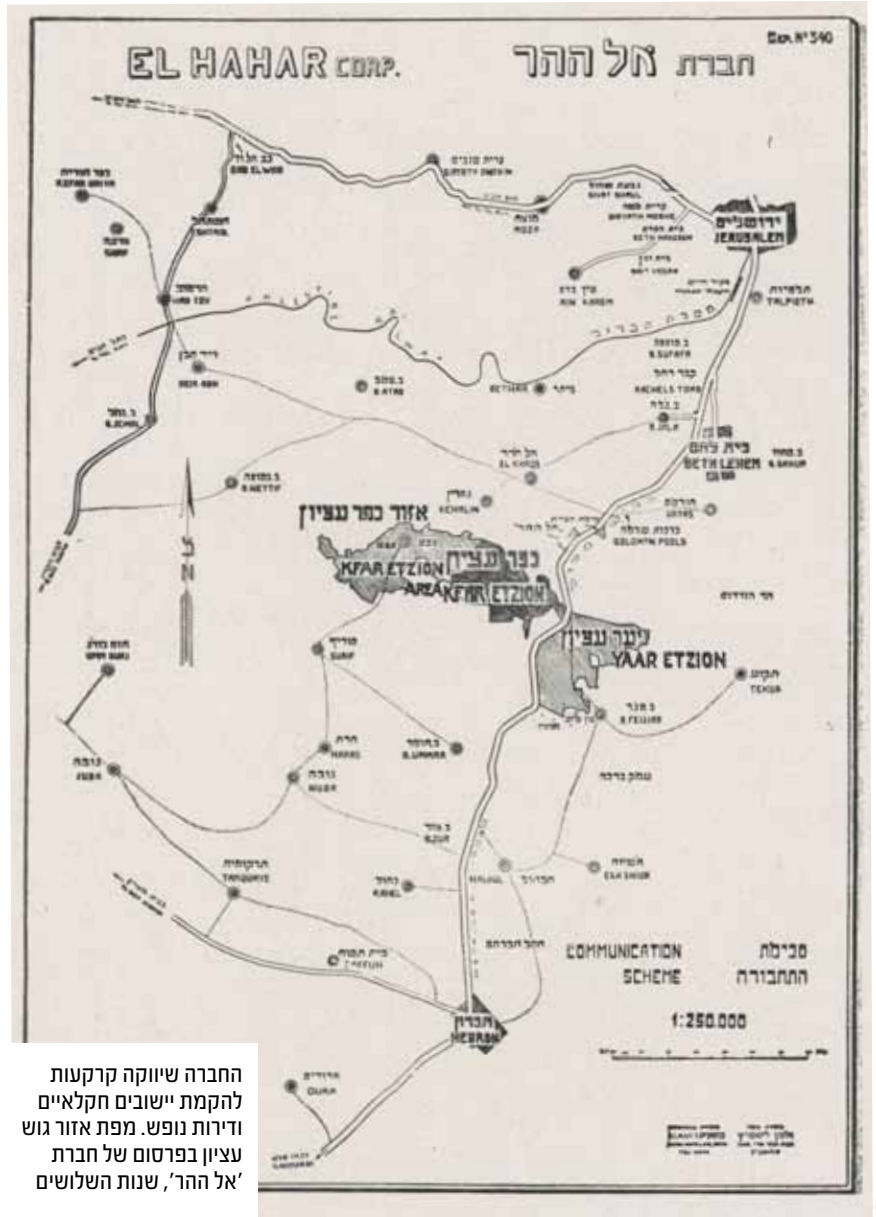
אילו הייתי רשאי לחלק תארים לאישי היישוב, כי אז הייתי מכתיר את ש"צ הולצמן בשם 'האדם הרומנטי והמעשי ביותר'. כל מגילת חייו מזהירה במזיגה נדירה של חלום ופעולה. ביונסמן מצוין, ובתוך אותו ביונסמן נשמה עדינה. לוחם וכובש אמיץ המתעטף באצטלא של רומנטיקה מלטפת (אורי קיסרי, "עשרה רגעים עם ש.צ. הולצמן", 'דאר היום', כ"ח בכסלו תרצ"ה, 5.12.1934, עמ' 3).

חמש שנים עמל הולצמן בפרדס. הוא נסע בעולם, אסף שתילים וצמחים, הרכיב והצליב ואף פרסם מאמרים בעיתונים מדעיים ועממיים על הישגיו. מטרתו המרכזית הייתה להתפרנס מעמלו, אך הוא גם מסר זרעים ושתילים ללא תשלום לפרדסנים ברחבי הארץ כדי להפיץ את חידושו לתועלת הרבים.

אל ההר

ב-1932 החליט הולצמן להרחיב את עסקיו למחוזות שמחוץ לפרדס ופנה לכיוון השקעה שנחשב מאז ומתמיד לבטוח – קרקעות ונדל"ן. לאחר התייעצות עם מביני דבר השקיע הולצמן ב-1932 את כל הונו בחברה המסחרית שהקים 'אל ההר'. מטרת החברה הייתה לרכוש קרקעות בהר חברון ולהקים עליהן יישובים חקלאיים יהודיים. הולצמן סבר כי גידול ההדרים הנרחב באזור החוף יביא את השוק לרוויה ויוריד את מחיר הפרי, ולכן טען שכדאי לפתח את ענף עצי הפרי הנשירים המיטיבים לגדול בהר. מעבר לעניין הכלכלי ראה הולצמן בהתיישבות בהר תגובה ציונית הולמת לפרעות תרפ"ט שחיסלו כליל את היישוב היהודי העתיק בחברון שלוש שנים קודם לכן, והחריבו גם את יישוב הזעיר 'מגדל עדר' שהוקם על ידי חלוצים על ההר ב-1927.

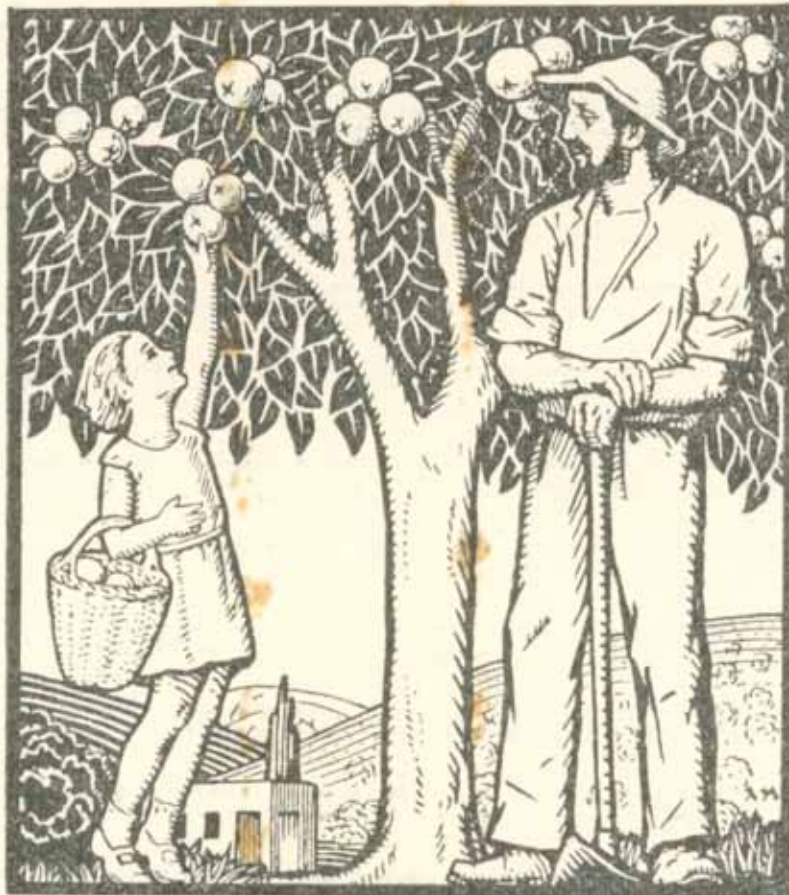
בה' בתשרי תרצ"ד (25.9.1933) רכשה חברת 'אל ההר' עשרים אלף דונם שכללו את אדמת 'מגדל עדר' ואת השטחים שמסביבה וקראה למקום 'עציון', לכבודו של הולצמן שחגג באותה עת יובל שנים. החברה הדפיסה מודעות יפות בעיתונות וערכה סיורים קבועים לאדמות האזור עבור המתעניינים ברכישה. השמועה על החברה המבוססת שקונה קרקעות ומוכרת מגרשים על ההר בתמיכתו של

החברה שיווקה קרקעות להקמת יישובים חקלאיים ודירות נופש. מפת אזור גוש עציון בפרסום של חברת 'אל ההר', שנות השלושים

אנשי המוסדות לא קיבלו בברכה יוזמה התיישבותית שמניעה כלכליים. הולצמן לצד המכונית שנרכשה עבור כפר עציון

פרי עמל

// הרפתקת ההתיישבות בהר הותירה את הולצמן
// במצב כלכלי קשה שממנו התאושש אך בקושי //

סמל היישוב המתוכנן 'פרי
עמל' שהקמתו לא יצאה
אל הפועל

יפארוהו. ספרים מצוירים בחרט אמנים
ישעשעוהו, אמנים ירננו וסוכנים סביבו במחול
יצאו. ואם הפרק הזה – ולא העצים שבו – יטיל
קצת צל על היצור הזה ויהיה עצוב, האמן לי
קורא יקר שעצוב גם לי, ואולי יותר מאשר לך,
באשר רעיון ההתיישבות בהרים אני טיפחתי
זה עשר שנים, ואיני רוצה בשום אופן שירד
תהומה בראשית התגשמותו, וזהו שמחייבני
לספר את הדברים הבאים (יוסף ויץ, "במורדות
כפר עציון – הרצאה היסטורית", 'דבר', י'
בשבט תרצ"ה, 14.1.1935, עמ' 3)

בין השגותיו של ויץ בולטת רתיעתו מהתרבות
המסחרית ומהפרסומים האופטימיים המבטיחים

'המיליונר מרחובות' עשתה לה כנפיים, ורבים
קפצו על ההזדמנות לרכוש מגרש בכפר עציון,
היישוב הראשון העתיד לקום מול הנוף הפסטורלי
של 'ער עציון' שיינטע לידו כחלק מאתר תיירות
מתוכנן. הולצמן אף שכנע את בנו מאיר שמעון, אז
רופא מנתח מבוקש באנגליה, לשוב ארצה ולפתוח
מרפאה בכפר עציון.

ברוכשים מקומיים לא היה די, והולצמן קיווה
כי משקיעים מחו"ל ירכשו אף הם קרקעות,
אלא שרוחות מלחמה כבר החלו לנשב, וב-1935
פרצה מלחמה בין איטליה לאתיופיה. בעידן
שבו העברות כספים בינלאומיות לא התבצעו
בלחיצת כפתור, די היה בכך שמשלוח כספים
דרך הים ייעשה מסוכן כדי לעצור את ההשקעות
מחו"ל. גם ניסיונות להידבר עם שלטונות גרמניה
ולאפשר את התיישבותם של יהודים מגרמניה
בהר במסגרת הסכם ההעברה – שבו אפשרו
הגרמנים העברת רכוש יהודי לארץ ישראל
במטרה לעודד הגירת יהודים – לא צלחו.

מוסדות או יזמים

לקשיים אלה נלוו גם עימותים עם היישוב
המאורגן אשר נטה לסוציאליזם והיה חשדני כלפי
יוזמות פרטיות. בעקבות ההסתבכות הכלכלית
בכפר חסידים, שלאחר הקמתו באופן עצמאי
פנה לעזרת המוסדות, אלה חששו כי כישלון
של יוזמות חובבניות ייפול על צוואר הציבור. היו
גם חילוקי דעות באשר לכדאיות של התיישבות
באזור ההר. יוסף ויץ היה מהתומכים בהתיישבות
בהר. הוא התרשם מאופיו המקצועי של הולצמן
ואף נרתם ליעץ לו, אך בהמשך התעורר חשדו
כי החברה מנסה לגרוף רווחים גדולים מדי על
חשבון המתיישבים העתידיים. במאמר שפרסם
בעיתון דבר הציג ויץ את הפערים בין עלויות
ההקמה לבין עלויות הקרקע למתיישבים, ביקר
את הפרסומים הראוותניים של החברה שלטענתו
היו מצגי שווא וביקש להתנער מפרסום שמו
כיועץ למיזם. בפתח המאמר כתב ויץ:

רוצה אני להרצות בזה פרק בתולדותיו של יצור
אחד שחיבלה חברת 'אל ההר', שאם כי עוד לא
בא לעולם כבר הוכתר בשמו, הלוא הוא 'כפר
עציון'. ולא עוד אלא שגם אח קטן ניתן לו, הוא
'ער עציון', וגם אזור שלם נקרא על שמו בארץ
ישראל, הלוא הוא 'אזור כפר עציון'. זכה היצור
הזה שרבות מטיילים יבקרוהו ועיתונאים

לחזור אל ההר

חברת אל ההר נכשלה, אבל אחרי למעלה משמונים שנה גוש עציון משגשג

לאחר שהאדמות שקנה שמואל צבי הולצמן בגוש עציון נמכרו לקק"ל הקימה עליהן תנועת הקיבוץ הדתי שלושה קיבוצים: כפר עציון (1943), משואות יצחק (1945) ועין צורים (1946). ב-1947 הצטרפו לגוש חברי השומר הצעיר והקימו את קיבוץ רבדים סמוך לעין צורים. קיבוצים אלה עמדו בעוז בהתקפות הירדניות החוזרות ונשנות במלחמת העצמאות, אך לבסוף נפל כפר עציון בד' באייר תש"ח, יום אחד בלבד לפני הכרזת המדינה, ולמחרת נכנעו יתר הקיבוצים בהוראתה של הנהגת היישוב. המשקים נחרבו עד היסוד ובשטחם הוקמו בסיסי צבא ירדניים ומחנות פליטים. לאחר החזרה מהשבי הוקמו הקיבוצים משואות יצחק, עין צורים ורבדים בשפלת יהודה, וחלק מהנותרים מכפר עציון הקימו את ניר עציון בכרמל. במלחמת ששת הימים, שבע שנים לאחר פטירתו של הולצמן, נכלל לראשונה גוש עציון בשטח מדינת ישראל. בני הדור השני של כפר עציון הקימו את הקיבוץ מחדש, ועל אדמות עין צורים הוקם קיבוץ ראש צורים. כיום מתגוררים במועצה האזורית גוש עציון ובמועצה המקומית אפרת המצויה בשטחה יותר מ-35 אלף איש ב-16 יישובים ובנקודות יישוב קטנות נוספות. חזונו של שמואל צבי הולצמן לחזרתו של יישוב יהודי אל ההר היה למציאות.

הרים וגבעות לרוכשי אדמות ההר. המאמר הוליד תביעת דיבה מצדו של הולצמן והוליך את הצדדים לבוררות. באותה תקופה הפסיק כנראה הולצמן את פעילותו בחברת 'אל ההר'. שותפים אחרים בחברה – אברהם אפשטיין וחיים צבי רקובסקי, גם הם ילידי היישוב הישן שנתפסו לרעיון הציוני – המשיכו בפעילותם. את מקומו של הולצמן תפס חיים שוגרמן, איש עסקים יהודי שעלה מארצות הברית במטרה להשקיע בארץ ולפתח אותה.

הפרעות שמו קץ לתכניות האופטימיות. המרפאה שהקים הולצמן עבור בנו הרופא בכפר עציון, והמבנה לאחר שנהרס בידי פורעים

אחרי שירד מנכסיו חזר לעסקי כריית הזהב ורק כעבור יותר מעשר שנים חזר לארץ. שמואל צבי הולצמן

ולחבר הוועד המקומי לתרבות ולחקלאות. 12 שנה ישב הולצמן בדד בדרום אמריקה, ואת ערביו הריקים מילא בתחביב חדש – כתיבה. הוא פרסם בעיתונות המקומית סיפורים קצרים על החיים בגיאנה הבריטית, ואלה נאספו לימים לארבעה כרכים. בנוסף חיבר גם אגדות לילדים. ב-1951 שב הולצמן ארצה והשתקע בדירה צנועה ברחובות. דב קנוהל, מתעד תולדות גוש עציון ובין היחידים ששמרו אתו על הקשר לאחר שובו, תיאר את הולצמן כ"איש זקן וממורמר" (שם, עמ' 62). בשנים הבאות פרסם הולצמן מדי פעם מאמרים בעיתונות המקומית על תכונותיהם של עצי פרי מיוחדים בעולם ועל כדאיות או אי כדאיות גידולם בארץ ישראל. למרות הכל הוא האמין כי גוש עציון עוד ישוב ולפרוח ואמר לדב קנוהל:

אני מאמין בעזרת ה' ובקיום דברי הנביאים אשר ניבאו "ושבו בנים לגבולם" (שם).

שמואל צבי הולצמן נפטר בכ' בכסלו תשכ"א (9.12.1960), ולא זכה לראות את התגשמות חזונו להתיישבות יהודית על ההר. ם

תמר הירדני

מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן-צבי, חוקרת ירושלים וסופרת ילדים

// הולצמן השקיע את כל הונו בחברה המסחרית 'אל ההר' שמטרתה הייתה לרכוש קרקעות בהר חברון ולהקים עליהן יישובים חקלאיים יהודיים //

מגרשים נמכרו ו'יער עציון' ניטע, אולם ב-1936 פרצו המאורעות. קרוב למיליון שתילים נעקרו בזדון, והעסק ששרד איכשהו את עצירת ההשקעות מחו"ל ואת הסכסוך בין היזמים לבין המוסדות הציוניים קרס. בתחילת שנות הארבעים ניאיתה קק"ל לקנות מחברת 'אל ההר' חלק מהקרקעות באזור עציון, וכך חודש היישוב ב-1943 עם הקמתו של קיבוץ כפר עציון.

ושב אל הזהב

הרפתקת ההתיישבות בהר הותירה את הולצמן במצב כלכלי קשה שממנו התאושש אך בקושי. על מצבו הכלכלי העגום באותה עת יעיד מכתב ששלח יהודה גורודסקי, יו"ר המועצה המקומית רחובות, בח' בתמוז תרצ"ח (7.7.1938) לבית המשפט המחוזי בעיר:

הננו לאשר בזה שמר שמואל צבי הולצמן, תושב מושבתנו, נמצא במצב כלכלי קשה מאוד לרגלי משפטים שונים בקשר עם מכירת חלקו בחברת 'אל ההר' ואין באפשרותו כרגע בשום פנים לשלם את מסי המשפט המגיעים ממנו (זאב ענר, "הולצמן – האיש שנתן את שמו לגוש-עציון", "עידן 7 – גוש עציון מראשיתו עד תש"ח", עמ' 61).

בשלהי 1938, לאחר שהגיע לסף פשיטת רגל, נסע הולצמן עם אשתו לאנגליה בתקווה למצוא מרגוע אצל בנם הרופא, אולם הוא התקשה להסתגל לאקלים הקר והסתובב חסר מנוח. בראשית 1939 שמע הולצמן כי התגלו מרבצי זהב גדולים בחופי גיאנה הבריטית בצפונה של דרום אמריקה והחליט לנסות שוב את מזלו בין שפכי האמזונאס והאורינוקו בתחום שהאיר לו פנים בתחילת דרכו. אשתו סירבה להצטרף אליו והוא נסע לבדו.

בזכות קסמו האישי שעמד לו כבר כשהיה נער צעיר הצליח הולצמן בעסקיו והתמנה לבסוף למנהל חברת כריית הזהב הבריטית 'הופ', לסגן יו"ר חברת מכרות הזהב בגיאנה הבריטית בכלל